

Liječnici - vođe u nuždi Physicians, Leaders by Default

*Jerry Blaskovich
San Pedro, USA

U mnogim zemaljama, većina zakonodavaca i političara po struci su pravnici; bivša Jugoslavija u tome nije bila iznimka. Budući da je članstvo u Komunističkoj partiji bilo gotovo obavezno za političare u Jugoslaviji, antikomunistički stav koji je zavladao u novonastaloj samostalnoj Hrvatskoj uzrokovao je protjerivanje velikog broja pripadnika stare garde. Iako nepripremljeni za trikove politike i upravljanje državom, liječnici su ispunili politički vakuum zamijenivši u vladi protjerane pravnike. Pojava liječnika u Vladi nije neuobičajena, ali visoki postotak onih koji su ispunili ured Hrvatske vlade ipak je jedinstven.

Komunistički sustav gledao je sa sumnjom na političare kao grupu. Osim što su imali radne navike, koje su se smatrale neuobičajenima za socijalističko društvo, njihove osobine etičnosti i humanizma, nisu bile dio komunističkog leksika. Liječnici su ipak uspijevali prosperirati jer je medicinska struka manje ovisila o politici od ekonomije, prava i novinarstva. Bez političkog uplitanja, liječnici su uspjeli sačuvati svoje stavove i osobnost.

Kad je stiglo vrijeme za smjenu starog političkog režima, hrvatska javnost spremno je prihvatila svoje liječnike kao vođe. Smatrali su ih intelektualcima s osobinama vjerodostojnosti, odanosti i integriteta. Najvažnija je bila činjenica da veliki broj liječnika nije bio član bivše Komunističke partije. Te vrline znatno su nadmašivale njihove glavne nedostatke: naivnost i neupućenost u političke spletke i odnose s javnošću.

Ta nevinašća su prije liječila fizičke potrebe društva, a sada su njegovali novu demokraciju, brzo se privikavajući na svoje nove uloge. Ministarstva u novonastaloj hrvatskoj državi, osobito Ministarstvo vanjskih poslova, nalikovalo je liječničkim skupovima. Broj liječnika u lokalnoj političkoj upravi bio je isto tako impresivan. Hrvatski su liječnici, možda u većoj mjeri od ostalih struka, bili nošeni altruizmom i snažnim osjećajem patriotizma,

odrekavši se ostvarivanja svojih karijera da bi pomogli u razvoju nove demokracije. S obzirom na svoje profesionalno iskustvo, liječnici, koji su postali vođe, prišli su novoj naciji kao što bi prišli novorođenčetu s neobećavajućom prenatalnom povijesti čije se nepravilnosti po rođenju mogu ispraviti korektivnim kirurškim zahvatima i rehabilitacijom.

Niti jedan od liječnika nije izjavio da planira ostate u Vladi. Većina njih željela se vratiti liječničkoj praksi kada kvalificirani vođe sazriju do stupnja da mogu uspješno voditi državu. Većina liječnika, koja se uključila u državničke poslove, bili su profesori na Medicinskom fakultetu.

Na primjer, dužnost zamjenika šefa Ureda predsjednika države uspješno je obavljao Branimir Jakšić. Prije početka oružanih sukoba, bio je profesor na Medicinskom fakultetu i koordinator Međunarodnog multicentralnog istraživačkog projekta za kliničko liječenje kronične limfocitne leukemije, te Europske organizacije za istraživanje i liječenje raka.

Veleposlanik za ljudska prava i zamjenik predsjednika Vlade, Ivica Kostović, bio je dekan zagrebačkog Medicinskog fakulteta i profesor neuroanatomije. Upisao je postdiplomski studij na John Hopkins University i vršio istraživanja iz neuroanatomije i neuropatologije na Harvardu, Yaleu, te nekoliko uglednih institucija u Europi.

Dr. Kostović, koji je također i glavni istražitelj srpskih zlostavljanja, postao je žrtvom gorke ironije. Njegova kći je zamalo poginula za vrijeme srpskog granatiranja Zagreba u svibnju 1995. godine, dok je išla prema Dječjoj bolnici koju su Srbi gađali. Šrapneli su joj prodrjeli u prsnu i trbušnu šupljinu, ozbiljno oštetivši vitalne organe. Iako je preživjela nekoliko velikih operacija, još 18 komadića šrapnela ostalo joj je u tkivu i mišićima leđa.

Zdenko Škrabalo, koji je imao ključnu ulogu u stvaranju nove države Hrvatske, bio je profesor na zagrebačkom Medicinskom fakultetu i ravnatelj Instituta za dijabetes i endokrinologiju prije nego što je bio imenovan zamjenikom ministra vanjskih poslova. Kratko vrijeme bio je i ministar vanjskih poslova. Trenutno je predstavnik Hrvatske pri UNESCO-u i veleposlanik u Švicarskoj. Dr. Škra-

*Odobrenjem autora prevedeno iz knjige: Jerry Blaskovich. *Anatomy of Deceit*. Dunhill Publishing, Co. New York, 1997.

balo je bio jedan od nekolicine hrvatskih dužnosnika koji je uočio važnost medija. Na Svjetskom kongresu hrvatskih liječnika 1995. godine izjavio je: "Hrvatska je prevladala mnogo velikih prepreka u ostvarivanju svoje nezavisnosti. Međutim, nije uspjela prevladati najvažniju – prenijeti poruku medijima".

Andrija Hebrang je predvodio "egzodus" liječnika u Vladu. Novonastala Hrvatska država u svojim je počecima prošla kroz brojne smjene u ministarstvima. Ministar zdravstva, Hebrang, vjerojatno najcjenjenija i najkarizmatičnija ličnost u vladi, jedan je od rijetkih koji su zadržali svoju poziciju od dana kad je stvorena Hrvatska država.

Za razliku od ministarstva zdravstva u Sjedinjenim Američkim Državama, u Hrvatskoj ono nije samo simbolički ured. Osim što je odgovorno za zdravstvene potrebe cijele Hrvatske, brine se i za socijalnu skrb stanovništva. Hebrangove sposobnosti nisu bile ograničene samo na rad u ministarstvu. Čak i prije nego što je Hrvatska proglasila samostalnost, on je bio dobro upućen i osobno uključen u političke aspekte upravljanja državom. Da bih pojasnio zašto su mnogi Hrvati, poput Hebranga, pozdravili pad komunizma, spomenut ću njegovu porodičnu povijest. Ta povijest, primjer postupka komunista s neprijateljima države, nije jedinstvena.

Njegov otac, Andrija stariji, bio je jedan od osnivača Komunističke partije u Hrvatskoj. Dok je bio partijski sekretar, pomogao je u organiziranju najuspješnije partizanske borbene jedinice za vrijeme drugog svjetskog rata. Unatoč njegovoj snazi, statusu i idealističkoj predanosti komunizmu Tito je naredio njegovo smaknuće; jer je njegov grijeh bilo isticanje hrvatstva.

Da bi ih još oštrije kaznili, vlasti su na nekoliko godina zatvorili i majku Andrije mlađeg, te joj zabranili da viđa svoga sina.

Budući da je obiteljsko prezime bilo ozloglašeno u tadašnjem režimu, djeca su bila prisiljena uzeti drugo prezime. Za njih nije bilo školskih stipendija. Članove obitelji neprestano su maltretirali i ponekad pratili, a kad se posumnjalo da su u kontaktu s utjecajnim osobama, te su se mjere pooštrile. Unatoč velikom pritisku kojem su bili izloženi, članovi obitelji su intelektualno napredovali. Usprkos svemu, Andrija je bio primljen na Medicinski fakultet. Specijalizirao je radiologiju i postao profesorom.

Nekoliko mjeseci prije napada jugoslavenske vlade predvodene Srbima na Hrvatsku, Hebrangov život bio je u opasnosti. Iako je Jugoslavija bila manje stroga i dogmatična od ostalih zemalja Sovjetskog bloka, poput Istočne Njemačke, njezina

tajna policija (UDBA i SUP) bila je u potpunosti staljinistički orijentirana i vjerojatno najsposobnija i najškolovanija u Istočnom bloku. Međutim, krajem osamdesetih godina, mnogo pripadnika tajne policije ili je izgubilo vjeru, umorilo se, ili im nije bilo stalo do daljnjeg rada. Da je SUP zadržao svoj prvobitni polet, ugušio bi bilo kakvo protivljenje.

Nekoliko predanih staljinista u SUP-u još je uživalo u posebnim slučajevima koji su im bili dodijeljeni. Budući da je ime Hebrang bilo omraženo od strane Komunističke partije, nadziranje članova obitelji bilo je pojačano. SUP je shvatio da Hebrang mlađi nešto smišlja. Usprkos stalnom nadziranju, Hebrang i njegove kolege liječnici: Mate Granić, Ivica Kostović i Zdenko Škrabalo, takozvana velika četvorka, uspjeli su stvoriti "oklopljenu ćeliju" i postati jezgra liječničkog pokreta. Predviđajući skorašnji raspad Jugoslavije, prva brigada velike četvorke bila je planiranje održavanja zdravstvenih potreba stanovništva Hrvatske. Njihova procjena od 10.000 mrtvih i 20.000 ranjenih Hrvata pokazala se zapanjujuće bliska stvarnim podacima. Sljedeći korak velike četvorke bio je odabir povjerljivih osoba koje bi organizirale nove ćelije za ostvarenje njihovih planova. To je bio izvanredan potez jer su neki od njihovih prijatelja i kolega bili članovi SUP-a. U to vrijeme SUP je imao približno 22.000 pripadnika i bezbroj doušnika u Hrvatskoj.

Jedan od prvih poteza nove Vlade bila je reorganizacija tajne policije u tajnu obavještajnu službu otvorenijeg tipa. SUP, najveća nemeza za hrvatski narod, nije imao zakona iznad sebe. Moć koju je imao, te strah koji je izazivao, održavali su stari režim. Nova vlast bila je prisiljena napraviti kompromis sa SUP-om da bi se spriječilo krvoproliće. Iz drugih opravdanih političkih razloga, nova Vlada morala je zadržati u službi neke od nemilosrdnih pripadnika stare garde. Nekolicina je čak promaknuta na viša mjesta u Vladi. Ma kako dobro izvršavali svoje dužnosti, na bivše pripadnike SUP-a njihove nove kolege gledale su sumnjičavo. Ironijom sudbine, bivši osumnjičeni, poput Hebranga, sada su radili zajedno sa svojim prijašnjim progoniteljima. Međutim, nova Vlada imenovala je pojedince izvan političkog sustava na najosjetljivije dužnosti. Na primjer, Goran Dodig, psihijatar, bio je imenovan za najvišeg dužnosnika Vojne kontra-obavještajne službe, te za pomoćnika ministra obrane.

U bivšoj Jugoslaviji, u pravilu je samo 17 od 500 vojnih kirurga bilo hrvatske nacionalnosti. Suvremena ratna oružja, sa svojim zastrašujućim projektilima, uzrokuju povrede koje je teško sanirati i najobučenijim kirurzima. Liječenje zahtijeva posebnu stručnost koju nemaju ostali liječnici. Stoga je Hebrang odmah okupio tim od nekoliko

stručnjaka, koje je Hrvatska imala, s ciljem da napišu praktični priručnik za liječenje ratnih povreda. Pravim čudom knjiga je nastala za 24 sata. Ubrzo nakon što je puštena u opticaj, stope oboljenja su značajno pale.

Nešto prije početka sukoba, JNA je pod srpskim zapovjedništvom zaplijenila većinu zaliha i opreme u vojnim bolnicama u Hrvatskoj. Za razliku od ostalih zemalja, vojne bolnice u Hrvatskoj nisu bile isključivo namijenjene vojnom osoblju, već i civilima. Budući da je Hrvatskoj nedostajao čak i najosnovniji materijal, poput zavoja i gaza, država je bila slabo opremljena za liječenje ogromnog broja žrtava rata, a isto tako i za liječenje običnih bolesnika. Zagreb, glavni grad Hrvatske, nije se doimao kao da je samo oko 50 km udaljen od crte bojišnice. Međutim, njegovi bolnički odjeli, ispunjeni civilima bez udova, s otvorenim ozljedama unutarnjih organa, te oslijepjeni od šrapnela, pružali su drugačiju sliku – sliku medicinske infrastrukture iscrpljene do krajnjih granica. Dr Hebrang, kao ministar zdravstva, bio je suočen s gomilom problema koji su zahtijevali trenutno rješenje. Rat koji je uzeo maha, nedostatak oružja za obranu, slabo gospodarstvo i infrastruktura, nedostatak iskusnog osoblja i psihološki stres u narodu, izazvan pretvorbom sustava od diktatorstva prema demokraciji, još više je otežao posao dr. Hebrangu.

Od početka oružanih sukoba, Srbi su na metu uzeli zdravstvene ustanove. Tako su podrumi, bunker i ostaci porušenih zgrada postali nove bolnice, prisiljavajući pacijente i liječničko osoblje da se spuste ispod zemlje. Razaranje deset glavnih bolnica u državi veličine Marylanda pokazalo se velikim gubitkom. Osječka glavna bolnica, najveća bolnica blizu crte bojišnice, bila je pogođena raketama i teškim topništvom, ali je ipak nastavila radom u 20% sačuvanog dijela svoje strukture. Sva medicinska i kirurška njega provodila se u labirintu tunela ispod bolnice.

U međuvremenu je ravnatelj osječke bolnice, radiolog Krešimir Glavina, nakon što je hrabro izvršavao svoju dužnost za vrijeme strašnih dana bombardiranja Osijeka, bio izabran za zastupnika u Hrvatskom saboru. Drugi ratni heroj, Juraj Njavro, glavni kirurg za vrijeme opsade Vukovara, postao je ministar zdravstva. Nakon pada Vukovara, Srbi su zarobili Njavru. Svoja iskustva i podvige vjerno je prikazao u knjizi Glava dolje: ruke na leđa.

Srpska politika etničkog čišćenja u Hrvatskoj prouzrokovala je stotine tisuća izbjeglica i ozbiljno opteretila preostale hrvatske zdravstvene ustanove. Međutim, dolazak ogromnog broja izbjeglica iz Bosne i Hercegovine, od kojih su mnogi imali opasne povrede, još je više opteretio već znatno oslabljeni sustav zdravstvene zaštite.

Ministarstvo zdravstva bilo je zaduženo za vođenje izbjegličkih kampova. Do prosinca 1992. godine, 663.493 izbjeglice i prognanika iz Bosne i Hercegovine pronašlo je utočište u Hrvatskoj. Unatoč nepovoljnim uvjetima hrvatsko medicinsko osoblje je uspjelo održavati stope mortaliteta i oboljenja od infekcija kod izbjeglica na gotovo istoj razini kao i kod ostale populacije. Na sreću, bilo je malo epidemija. Statistika je pokazala dobre higijenske uvjete, ishranu, te predan rad liječnika. Međutim, briga za izbjeglice znatno je pogodila uzdrmano hrvatsko gospodarstvo. Hrvatski su građani snosili 70% troškova upravljanja kampovima; preostali dio je darovala međunarodna zajednica.

Dr. Slobodan Lang je predstavnik u Crvenom križu i posebni savjetnik predsjednika Hrvatskog ureda za prognanike i izbjeglice. Aktivno se borio za ljudska prava još od studentskih dana, pa je tako i zamjenik predsjednika Helsinške promatračke komisije u Hrvatskoj. Lang se ne zalaže za ljudska prava pasivno, iz fotelje. Izlažući svoj život opasnosti, dr. Lang je prolazio kroz brojne srpske barikade da bi dostavio humanitarnu pomoć u Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu. On je također i izvanredni profesor na Medicinskom fakultetu.

Mnogi liječnici u Hrvatskoj počeli su kritizirati dr. Hebranga. Međutim, veliki dio kritika dolazio je od onih koji su se osjetili zakinutima nakon što je Hebrang ukinuo "sustav koverti". Hrvatski su pacijenti, kao i pacijenti u mnogim drugim komunističkim zemljama, mimoilazili kompliciranu birokraciju nudeći znamenje uvažavanja medicinskog osoblja. Prvobitno su ta znamenja bile namirnice, kao šunka ili kokoš. Kako je država prosperirala, izbor liječnika počeo se pokazivati novcem.

Nakon što se u Jugoslaviji učvrstio komunizam, to je gotovo postala praksa. Sredinom osamdesetih, korupcija je bila uobičajena pojava. Procedura odlaska liječniku specijalisti nakon što ste upućeni ili primljeni u bolnicu, išla je vrlo sporo. Uručivanje koverti imalo je isti čarobni učinak kao i riječi: "Sezame, otvori se".

Iako nezakonit, sustav koverti postao je prihvatljiv postupak. Njegovo prešutno odobravanje bio je jedan od načina kojim je Jugoslavenska vlada držala pod kontrolom liječničku struku. Ako su partijski povjerenici zamijetili da se određeni liječnik ne slaže s ideologijom Partije, vlada bi podignula optužnicu. Umjesto političkog suđenja, koje bi nadgledali međunarodni predstavnici za ljudska prava, protiv liječnika bi bila podignuta građanska parnica.

Budući da je sustav koverti osiguravao liječnicima veliki prihod, Hebrangova zabrana činila se okrutnom. Međutim, i njegovi najglasniji klevetnici

priznaju da je sustav koverti korumpirao i kompromitirao etiku liječničkog zvanja.

Gospodarstvo se pokazalo glavnim problemom za Ministarstvo zdravstva. Koliko god se to činilo nevjerovatnim, sustav zdravstva u Hrvatskoj godinama je funkcionirao bez budžeta, bez apsolutno bilo kakvog oblika odgovornosti. "Ograničenje troškova" bio je nepoznati izraz u hrvatskom medicinskom rječniku. Da bi sustav počeo djelovati učinkovito, bile su potrebne revolucionarne promjene. Očekivanja liječničkog osoblja i bolesnika morala su se promijeniti.

Stvaranje zdravstvene skrbi u Hrvatskoj bilo je pravo čudo. Iako je Ministarstvo zdravstva za vrijeme rata imalo 70% manje novca u svom budžetu nego 1990. godine, stopa smrtnosti i oboljenja ostala je gotovo nepromijenjena tijekom 1994. godine. Statistički podaci u Hrvatskoj bili su mnogo bolji od onih u svim drugim bivšim komunističkim državama. Ti podaci su još impresivniji kad se uzme u obzir činjenica da niti jedna od tih drugih država nije bila u ratu i nije se morala brinuti za prognanike i izbjeglice. Za to su zaslužni programi za ograničenje troškova koje je provodilo Ministarstvo zdravstva u suradnji s većinom hrvatskih liječnika.

Nekolicina drugih pojedinaca iz područja zdravstva bili su u Hrvatskoj vladi. Josip Juras i Ivan Majdak su veterinari. Juras je postao ministar rada i socijalne skrbi; prije je bio predsjednik Izvršnog vijeća grada Šibenika. Osim što je veterinar, Majdak je i liječnik. Postao je ministar izvan kabineta, savjetnik za pitanja gospodarstva i regionalnog razvoja u Uredu predsjednika.

Ivica Kračun, šef laboratorija za neurokemiju, kemiju i biokemiju na zagrebačkom Medicinskom fakultetu, također je i zamjenik ministra znanosti. Drago Štambuk, internist, budući da nije mogao živjeti u jugoslavenskom sustavu, emigrirao je u Englesku prije deset godina. Postao je poznat po kliničkim aspektima HIV pozitivnih bolesnika. U slobodno vrijeme pisac i pjesnik, cijenjen je i u književnim krugovima Londona. Mnogo prije početka sukoba u bivšoj Jugoslaviji, počeo se boriti protiv pogrešnog informiranja koje je prevladavalo u britanskim medijima što se tiče stanja u bivšoj Jugoslaviji. Njegovi komentari imali su jak utjecaj na Margaret Thatcher. Kad je Hrvatska napokon stekla nezavisnost, on je napustio svoju blistavu liječničku karijeru da bi pomogao hrvatskoj diplomaciji. Nakon službe u Londonu, imenovan je veleposlanikom u Indiji.

Hrvati bi također trebali biti ponosni na jedno drugo dostignuće. U vrijeme kad su Srbi imali u svojim rukama više od 25% hrvatskog teritorija, Hrvati su zbrinjavali prognanike čiji broj premašuje

25% stanovništva cijele Hrvatske. Hrvati su taj podvig ostvarili s više od 50% slabijom gospodarskom proizvodnjom od one predratne.

Govoreći o liječnicima koji su trenutno u Vladi, ne bih želio umanjiti vrijednost uzornog rada liječnika koji su nastavili svoju praksu u nevjerovatno teškim okolnostima. Samo bih želio pokazati kako su pojedinci, pripadnici te časne struke, spremno promijenili svoje uloge da bi pomogli Hrvatskoj tijekom njenog osamostaljenja.

Iako se nekolicina liječnika koji su prešli u Vladu nije dobro snašla u administraciji, svi su oni bili iskreni u svojoj ljubavi prema domovini. Kirurg zlatnih ruku, Franjo Golem, napravio je stanku u svojoj liječničkoj karijeri kad je bio imenovan prvim hrvatskim ministrom vanjskih poslova. Budući da se diplomacija nije pokazala njegovom jačom stranom, ubrzo je bio smijenjen. Kako bi odao priznanje njegovoj odanosti, Franjo Tuđman je odbacio primjedbe svog Ureda i imenovao Golema prvim opunomoćenim predstavnikom Republike Hrvatske u Sjedinjenim Američkim Državama. Golemov rad u Washingtonu mnogi nisu ocijenili zadovoljavajućim.

Mate Granić, internist, profesor na Medicinskom fakultetu i zamjenik ravnatelja Instituta Vuk Vrhovec, koji je nekoliko godina proveo na post-diplomskim studijima na prestižnim sveučilištima poput Harvarda, premašio je sva očekivanja, stasavši u diplomatu svjetskog kalibra kao ministar vanjskih poslova i potpredsjednik Hrvatske vlade. Svojom diplomatskom sposobnošću i umjerenom filozofijom, Granić prilično ublažuje većinsku ortodokсну struju u HDZ-u.

Bosanski ministar vanjskih poslova Irfan Ljubijankić također je bio liječnik. Ljubijankić je bio izabran za člana parlamenta 1990. godine, no bosanska Vlada je ubrzo shvatila da njegova prirodna nadarenost za politiku nadmašuje njegove izuzetne liječničke sposobnosti. Tako je Ljubijankić imenovan predsjednikom općine Bihać. U travnju 1992. godine Bihać je postao glavnom metom srpskog bombardiranja. Dok su se srpski napadi pojačavali i dok je među bihaćkim civilnim stanovništvom bilo sve više žrtava, Ljubijankić je rasporedio svoju energiju na operiranje u bihaćkoj bolnici i političku službu. Nerado je prihvatio biti bosanski ministar vanjskih poslova u listopadu 1993. godine. Nažalost, nije doživio da vidi plodove svojih mirovnih pregovora, jer je ubijen u svibnju 1995. g. kad je srpsko topništvo pogodilo njegov helikopter.

Čudnim spletom okolnosti, pojedinci iz liječničke struke čine se glavnim glumcima u tragediji koja se odigravala i u drugim dijelovima bivše Jugoslavije. Iako protivno zakonu o naturalizaciji, Vlada Sjedinjenih Američkih Država dozvolila je natura-

liziranom američkom građaninu Milanu Paniću da bude predsjednik Vlade Jugoslavije. Panić je vlasnik i osnivač ICN Pharmaceuticals, jedne od najvećih američkih farmaceutskih tvrtki.

Milan Babić, srpski pobunjenički vođa u Hrvatskoj, je zubar. Vođa bosanskih Srba, Radovan Karadžić je psihijatar, koji je bio na postdiplomskom studiju u Sjedinjenim Američkim Državama.

Još jedan psihijatar, akademik i profesor, Jovan Rašković, bio je predsjednik Srpske demokratske stranke. Britanski mirovni posrednik, Lord David Owen, također je liječnik. Sudeći prema njihovim ulogama u sukobu, čini mi se da su doktori Owen i Karadžić ili držali prekrizene prste, ili nisu prisustvovali polaganju Hipokratove zakletve.